

LEKSİK ALINMALAR: ƏSAS ANLAYIŞLAR VƏ MÜLAHİZƏLƏR

Giriş: Ümumiyyətlə, söz almağın nə üçün lazım olduğu həmişə sual yaradır, çünki bütün dillərin öz ehtiyat və mənbələrindən yeni ifadələr yaratmaq üçün vasitələri var. Bir söz götürmək əvəzinə, insanlar sadəcə yenisini düşünə bilərdilər. Əlbəttə ki, dilin niyə başqa bir dildən söz götürdüyü tamamilə aydın məsələ deyil, çünki bəzən məna ekvivalent sözlər belə əvvəlcədən mövcud idi. Məsələn, ingilis dilinin köhnə Norveç dilindən *window* "pəncərə" sözünün götürməsinə ehtiyacı yox idi (çünki köhnə ingilis dilində ekvivalent *eaghyrel* sözü var idi).

Beləliklə, müşahidə olunan alınmaları izah etmək və konkret sözlərin alınma ehtimalını qiymətləndirmək asan deyil. İki əsas amili müəyyən etmək olar:

- sosial amillər və münasibətlər (donor dilinin nüfuzu, purist münasibətlər);
- qrammatik amillər (məsələn, feillərin alınması isimlərdən daha çətindir, çünki ümumi isimlərdən fərqli olaraq daha çox qrammatik uyğunlaşmaya ehtiyac duyurlar).

Daha az öyrənilmiş dillərdə və dil ailələrində bu və ya digər sözün alınma və ya doğma söz olub-olmaması, ehtimal olunan mənbəyə aid olması məsələsi bəzən aydın deyil. Çox vaxt iki dil tarixi qohumluğu birmənalı şəkildə sübut edən heyvətəmiz leksik oxşarlıq nümayiş etdirir, lakin bu leksik oxşarlıqların ümumi miras və ya alınma prosesinin nəticəsi olub-olmaması mübahisə mövzudur. Bu cür mübahisələrdə, alınma sözlərinin yayılmasının ümumi nümunələri haqqında daha sistemətik biliklərin gələcəkdə faydalı olacağına ümid edirik.

Beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafı, ünsiyyət imkanlarının genişlənməsi xarici sözlərin, həyat tərzinin və adətlərin mənimsənilməsinə səbəb oldu. Dil mədəniyyət, cəmiyyət və insan fəaliyyətinin müxtəlif sahələri ilə daim qarşılıqlı əlaqədədir və daim inkişaf edir, mədəni xüsusiyyətlərindən asılı olaraq yeni dil elementlərini itirir və ya qazanır. Xarici dillərin əhəmiyyəti aydındır, çünki onlar qlobal dünyada ünsiyyət vasitəsidir.

Müasir cəmiyyətdə dillər yeni alınmalar hesabına lüğət ehtiyatını genişləndirir və dəyişdirir [13; 9]. Bu leksik alınmaların əksəriyyəti ingilis dilindəndir. Qeyd etmək lazımdır ki, ingilis mənşəli sözlər yalnız müxtəlif sahələrin mütəxəssisləri tərəfindən deyil, həm də ispan dilində danışanların əksəriyyəti tərəfindən geniş istifadə olunur. İngilis terminologiyası bir çox dillərin ayrılmaz hissəsinə çevrilib və sözləri beynəlxalq və tanınmış edir. Digər tərəfdən, ingilis dilinin yayılması sözlərin digər dillərdən ingilis dilinə keçməsinə səbəb oldu. Əsas ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə olunan və müxtəlif mədəniyyətlərin və millətlərin nümayəndələri tərəfindən istifadə olunan dil dəyişməz qala bilməzdi [10].

Bu məqalə ingilis dilində ispan dilindən leksik alınma məsələsinə və onların təsnifatına, habelə alınma səbəblərinə həsr edilmişdir. Məqalədə leksik alınmanın iki əsas səbəbi müzakirə olunur. Hər şeydən əvvəl, peşə sahələrində işləyən leksik alınma terminləri beynəlxalq və insanlar üçün tanınan hala gətirir. Başqa bir səbəb, dildə terminologiyanın olmamasıdır.

"Alınma söz" termininin tərfi. Leksik alınma problemi.

Bu məqalədə alınma söz (və ya leksik alınma), dil tarixinin bir nöqtəsində alınma prosesi nəticəsində resipiyent dilin leksikonuna daxil olan bir söz olaraq təyin olunur. Bu tərif mübahisəli deyil, amma diqqət yetirməli bəzi məqamlar var.

Məsələn, "alınma" termini daha dar mənada da istifadə edilə bilər: "xarici elementlərin danışanların ana dilinə daxil edilməsinə istinad etmək" [12, s. 21], yəni "alınma, götürülmə" ilə sinonim olaraq işlənir. Bu məqalədə "alınma" terminini daha ümumi, geniş mənada istifadə edirik. Bu tərif ənənəvi istifadəyə daha çox uyğundur. Əlbəttə, ingilis dilindəki *borrowing* - "borc alma" termini qərribə bir metaforaya əsaslanır (donor dili öz sözlərini geri alacağını gözləmir), buna görə ingilis dilində *transfer or transference* - "köçürmə" və ya "köçürülmə" [məsələn, 1] kimi terminlər üstünlük təşkil edəcəkdir.

Alınma sözlər doğma sözlərə, yəni dil inkişafının ən erkən mərhələlərinə aid edə biləcəyimiz sözlərə qarşı qoyulur. Ancaq alınma sözün yuxarıdakı tərifini nəzərə alsaq, sözün alınma olduğunu, yəni dil tarixinin müəyyən mərhələsində alındığını heç vaxt istisna edə bilmərik. Beləliklə, doğma sözlərin vəziyyəti həmişə dilin tarixi haqqında bildiklərimizlə əlaqələndirilir.

(Demək olar ki) hər kəs başqa bir xarici dili başa düşdükdə, insanın hansı sözlərdən istifadə etməsinin heç bir əhəmiyyəti yoxdur – hər halda başa düşüləcəkdir.

Bilinqvizm şəraitində söz əvəzediciləri və alınma sözləri necə fərqləndirmək olar? Mücərrəd səviyyədə cavab aydındır: əgər söz danışanın zehni leksikonunun bir hissəsidirsə, bu alınma sözdür, əks halda bir söz əvəzedicisidir. Ancaq danışanın zehni lüğətinə birbaşa baxa bilmədiyimiz üçün praktikada başqa meyarlardan istifadə etməliyik.

Bütün dil daşıyıcılarının fikrincə (tək fərdin deyil), alınma söz, şərti olaraq, dilin bir hissəsi kimi istifadə edilə bilən bir sözdür. Xüsusilə, kodların dəyişdirilməsinin baş vermədiyi hallarda, məsələn, birdilli insanların nitqində istifadə edilə bilər. Bu, alınma sözlərini söz əvəzedicilərindən ayırmaq üçün ən asan və etibarlı meyardır.

Ancaq tez-tez elə olur ki, bütün cəmiyyət ikidilli olur, beləliklə kodların dəyişdirilməsi həmişə baş verə bilər. Belə bir vəziyyətdə tezlik meyarı faydalı ola bilər: müəyyən anlayışlar tez - tez və ya müntəzəm olaraq başqa bir dildən gələn bir sözlə ifadə olunursa, digər anlayışlar isə daha çox dəyişkənlik göstərsə, birinci qrup alınma sözlər, ikinci qrup isə söz əvəzediciləri hesab edilə bilər [5, s. 191-204].

Sadə dioxotomiya alınma sözləri gəlmə yeni bir anlayışı ifadə edən *mədəni alınmalara* və doğma milli sözün artıq mövcud olduğu mənalara təkrarlayan *əsas alınmalara* bölür [6, s. 41; 7, bölmə 8.3].

İlk baxışdan mədəni alınmanın izahı çətin deyil və bu cür alınmalara "zəruri alınma sözlər" də deyilir. Ancaq alınma prosesində məcburi bir şey yoxdur.

Minimal mücərrəddiyə söykənən idrak üçün, ümumiləşdirici və abstrakt anlayışlar yaratmaq və həmin anlayışları müəyyən mülahizə, hökm, nəticə ilə əlaqələndirmək çətinidir. Lüğət tərkibinin tarixində əsas magistral xətlərdən biri, məhz bir çox konkret adlanmaları yavaş-yavaş hissə-hissə itirərək (unudaraq), mücərrəd, ümumiləşdirici və abstrakt anlayışları leksik vasitələrlə ifadə etməkdir.

Müasir sivilizasiyanın və informasiya proseslərinin qloballığı dillərin leksik özünəməxsusluğunun tarazlaşmasına və əsaslı unifikasiyaya gətirib çıxarır. Müasir dillər hansısa leksik qatın varlığı-yoxluğu ilə deyil, onun yaranması və etnodil örtüyü ilə fərqlənir. Məsələn: kompüter olan yerdə kompüter terminləri vardır, ancaq Britaniya /Amerika ingilis dilində bu terminlər özününküdür, onlar gündəlik lüğətlə sıx bağlıdır, ona görə də məişət düşüncəsinə yaxındır. Vacib terminlərin çoxunun qısa olması təsadüfi deyil: onlar məişət dilindən gəlib və hələ də bu adları daşıyan əşyalar məişətdə işlədilir. Məsələn, *file* (fayl) müxtəlif məişət xırdaşatları ilə birlikdə satılır. Bu içəridən xırda hissələrə bölünmüş, kvitansiyalar, ünvanlar, hesablamlar, reseptlər və s. saxlamaq üçün kiçik plastmas qutudur; *chip* (mikrosxem) talaşa, yonqar, həm də qurudulmuş almanın, qızardılmış kartofun nazik tikələri (çips) deməkdir. *Scanner*, *to scan* ingiliscə baxmaq, öyrənmək, gözdən keçirmək, bir termin kimi isə leksik analizator, skaner, skan edən mexanizm deməkdir. İspan, rus və başqa dillərdə bu terminlər ingilis dilindən alınmadır.

Bütün dillər yeni anlayışları əks etdirən yeni sözlər yaratmaq üçün kifayət qədər yaradıcı mənbələrə malikdir. Məsələn, *volume*, *mouse*, *menu*, *memory* və *bookmark* ("səs", "siçan", "menyu", "yaddaş" və "əlfəcin") sözləri son kompüter texnologiyasında olduqca yeni mənalara qazandı və ingilis dilinin burada heç bir alınmaya ehtiyacı yoxdur. Əlbəttə ki, potensial donor dili yoxdur, lakin oxşar mexanizmlər mövcud donorları olan dillər tərəfindən istifadə edilə bilər.

Beləliklə, yeni anlayışlar üçün alınma sözlərinin geniş istifadəsini izah etmək üçün, ehtimal ki, kifayət qədər geniş ikidilli vəziyyətlərdə alınma sözünün istifadəsinin rahatlığına müraciət etmək lazımdır. Alınma prosesə (və onun nəticəsi olan alınma sözlərə) mədəni müqavimət *purizm* adlanır.

Əsas alınmaları izah etmək (mövcud doğma sözləri təkrarlayan və ya əvəz edən alınma sözləri) daha çətinidir. Ana dilində eyni anlayış üçün mükəmməl uyğun bir söz varsa, niyə ana dilində danışanlar başqa bir dildəki sözü istifadə etməlidirlər?

Dil daşıyıcıları özlərini donor dilinin nüfuzu ilə əlaqələndirilmək üçün bu cür yeni sözləri qəbul edirlər. "Purist münasibət" kimi, "prestij/nüfuzun" da müstəqil ölçülməsi çox çətin olan bir amildir və dövrilik təhlükəsi var. Prestij dil dəyişikliyi üçün əsas amildir. Danışq tərzimiz (və ya yazmağımız) yalnız çatdırmaq istədiyimiz fikirlərlə deyil, həm də başqalarına vermək istədiyimiz təəssüratla və əlaqələndirmək istədiyimiz sosial eynilik növü ilə müəyyən edilir. "Mədəni təzyiq" [12, s. 77] və ya (resipiyent dilinin) "həyat qabiliyyəti/canlılıq itkisi" [7, s. 215] kimi digər terminlərə də rast gəlinir, lakin onlar "prestij/nüfuz" terminindən daha qeyri-müəyyəndir.

Əgər söz lüğətə tamamilə yeni bir element kimi daxil edilirsə, bu əsas alınma sayılır; eyni mənaya malik, lakin istifadədən çıxmış söz yeni alınmış söz ilə əvəz olunursa (və ya dildə eyni anlayışı həm doğma, həm də alınma sözlə ifadə etmək mümkündürsə), bu mədəni alınma hesab edilir.

Mədəni və əsas alınmalar arasındakı fərq faydalı olsa da, alınma sözlərin necə təsnif ediləcəyi həmişə aydın deyil. Bütün dillərdə sözlərin ifadə etdiyi leksik mənalara eyni olsaydı, bu sadə olardı.

Alınma sözlərin ümumdünya məlumat bazasında [3] alınma sözlər üçün hadisə və ya anlayışın olub-olmadığını göstərən bir sahə ("Environmental salience" - "ekoloji əhəmiyyət") var. Ümumi nəticə belədir (açıq şəkildə alınan sözlər üçün):

hadisə yalnız kontaktdan sonra mövcuddur: 4471

hadisə kontaktdan əvvəlki mühitdə mövcuddur: 5524

hadisə yoxdur: 240

Məlumat yoxdur / tətbiq edilmir: 2140

Bu rəqəmlər alınma sözlərin çox böyük (bəlkə də təəccüblü dərəcədə böyük) bir hissəsinin əsas alınma sözlər olduğunu göstərir [2, s.49].

Əsas alınma və mədəni alınma söz növlərinin ümumdünya məlumat bazasında paylanması aşağıdakı kimidir:

Alınma sözlər yeni element kimi daxil edilib - 4823

əvəzətmələr - 1667

doğma və alınma sözlərin birlikdə işlənməsi halları - 2542

Məlumat yoxdur 3443 [2, s.49].

Metodoloji əsas

Tədqiqatda ümumi elmi və xüsusi linqvistik metodlardan istifadə etmişdir. İngilis dilinin zənginləşdirilməsində ispan dilinin rolunu göstərmək üçün ispan dilindən ingilis dilinə keçən sözlərin nümunələri və təsnifatı da verilmişdir. Bu məqalədə leksik alınmanın müasir ingilis dilinin və peşə terminologiyasının formalaşmasında necə mühüm rol oynadığını öyrənməyə çalışdıq. Bir çox elmi əsərlər ingilis dilində alınma probleminə həsr edilmişdir. Məsələn, Bou A. A. və Keybel T. ispan alınmalarını ingilis dili tarixinin bir hissəsi olaraq öyrəndilər, lakin onları təsnif etməyə çalışmadılar [4]. F. R. Gonzales öz monoqrafiyasında ispan dilindən alınmış sözlərinin semantikasına diqqət yetirdi, lakin etimologiyasını öyrənmədi [4]. Beləliklə, bir çox sual hələ də xüsusi araşdırma tələb edir. Internet resurslarından seçilmiş ispan dilindən ingilis dilinə daxil olmuş 204 vahidi təhlil etdik və onların assimilyasiya dərəcəsinə əsaslanan təsnifat təklif etdik.

İspan dilindən ingilis dilinə daxil olmuş sözlər

İngilis dilinə ispan dilindən daxil olmuş sözlərin öyrənilməsi məsələsi assimilyasiya dərəcəsinə, ingilis dilində ispan sözlərinin semantik və etimoloji xüsusiyyətlərinə təsir edən tarixi proseslərin nəzərdən keçirilməsinə əsaslanır. İspan dilindən alınmış sözləri təhlil edərkən ingilis dilində ispan sözlərinin alınma xronologiyasını, ingilis dili çərçivəsində uyğunlaşmasını izləməyə və bu və ya digər leksik elementin zahiri görünüşünün ilkin mənbəyini öyrənməyə imkan verən müasir internet mənbələrini tapdıq.

Əvvəlcə ispan dilindən ingilis dilinə keçən sözlərin nüfuz etmə tarixini araşdırdıq. Oksford İngilis dili lüğətinin saytında [11] 1150-ci ildən 2010-cu ilə qədər leksik alınmaların hesabına ingilis dilinin leksik tərkibinin formalaşmasını əyani şəkildə nümayiş etdirən "İki dəqiqədə OED" interaktiv xəritəsini tapdıq.

Beləliklə, ispan dilindən ilk leksik alınmalarının XVI əsrə aid olması müəyyən edildi (*fanega, don*). Ehtimal olunur ki, lüğət mübadiləsi İngiltərə və İspaniyanın səlib yürüşlərində birgə iştirakı ilə baş verib. Lakin ispan sözlərinin mənimlənməsinin zirvəsi XVII əsrdə, Xristofer Kolumbun 1492-ci ildə Amerikanı kəşf etdikdən sonra baş verdi. Bu tarix ispanların Yeni Dünyaya (Amerikaya) köçməsinə və İspaniya ilə İngiltərə də daxil olmaqla Avropa ölkələri arasında iqtisadi əməkdaşlığın möhkəmlənməsinə kömək etdi. Müstəmləkəçi ölkə yalnız mallarını deyil, həm də ticarət (*cargo, embargo*)/yük, embarqo), ixrac və idxal (*banana, guava*/banan, quava), təbiət hadisələri (*tornado*) və öz mədəniyyəti və həyat tərzilə əlaqəli (*hidalgo*/tarixizm *hidalgo* - ispaniya zadəganı) yeni sözləri ingilis dilinə ötürdü. Vurğulamaq lazımdır ki, bu zaman alınmalar, əsasən, ingilis dilinin Britaniya versiyası və ispan dilinin Kastiliya versiyası arasında baş verirdi. Ancaq artıq XIX əsrdə, interaktiv mənbəyə görə, Amerika ingilis dili ispan dilinin latın amerikası versiyalarından leksik elementləri (*Quetzal, Navajo*) mənimlənməyə başladı. Çox güman ki, leksik alınma prosesində iştirak edənlərin dəyişməsi sərhədlərin kəskin genişlənməsi, əhalinin artması və İspaniyanın Florida koloniyası satıldıqdan sonra Amerikanın milli tərkibindəki dəyişikliklər və Meksikanın 1846-1848-ci illərdə Amerika-Meksika müharibəsində məğlub olması ilə əlaqədardır. Bundan əlavə, 1848-ci ildə Kaliforniya qızıl həyəcanı başladı və bu, bir çoxu ispan olan mühacirlərin sayının sürətlə artmasına səbəb oldu. Məhz bu dövrdə ispan dilindən müəyyən dərəcədə təsirlənən Amerika jarqonu meydana gəldi. İspan mənşəli jarqon sözlər arasında: *booby*- "səfeh; geridə qalan şagird", *hombre* - "oğlan", *loco*- "dəli". XX əsrə gəldikdə, internet resursu ispan dilinin Meksika versiyasının yeni sözlərin (*Tacos, Chicano, machismo*) ötürülməsində fəal rolunu göstərdi. Bu təsadüfi deyil, çünki 1910-1917-ci illərdəki Meksika inqilabı və 1965-ci il ABŞ immiqrasiya qanunu Meksika əhalisinin mühacirətinə təkan verdi. İnternet mənbəyə görə, ispan sözlərinin alınması 1995-ci ildə dayandırıldı və o vaxtdan bəri müşahidə olunmur.

İspan dilindən ingilis dilinə daxil olmuş 204 alınma sözlər assimilyasiya dərəcəsinə görə təhlil edildi və aşağıdakı qruplara ayrıldı:

1) Qrafik və fonetik səviyyədə tam mənimlənilmiş alınmalar. Bu qrupa aid sözlər azdır və nitqdə yüksək istifadə tezliyi ilə xarakterizə olunur. Belə leksik vahidlərə aşağıdakılar daxildir: *cork* - "tuxac; üzgəc"; *canoe* - "kanoe", *barbecue* - "barbekü".

2) Fonetik cəhətdən mənimlənilmiş, lakin orijinal qrafik görünüşünü qoruyan alınmalar. Bu alınmalar ingilis dili üçün səciyyəvi olmayan iki *ll* (*llama*) və *rr* hərfləri (*Chaparral*) və sonluqlarda *-ada* (*Empanada*), *-uda* (*Barracuda*), *-aro* (*Guacharo*), *-ero* (*Caballero*) elementləri ilə fərqlənir.

3) Qrafik olaraq mənimlənilən, lakin tələffüzündə orijinal qalan alınmalar.

Bu qrupa palatallaşdırılmış "n" səsi olan sözlər daxildir, məsələn: *senor, seniorita, pina colada*. Bu alınmalarda, yumşaldılmış "ñ" ispan qrafemi assimilyasiya prosesində adi "n" ilə əvəz edilmişdir, lakin fonetik olaraq bu leksik vahidlər ispan variantlarına bənzəyir.

Qrammatik assimilyasiyaya gəldikdə, demək olar ki, bütün ispan dilindən alınmış sözlərinin isim olması və ispan dilində cəm formasının əmələ gəlməsinin ingilis dilindən heç bir fərqi olmadığı üçün diqqətdən kənarda qaldı.

Bununla birlikdə, semantik olaraq, ispan dilindən götürülmüş bir çox vahidlər ingilis dilinə uyğunlaşa bilmədi və hələ də İspaniya və Latın Amerikasının ölkələrinin obyektlərini və reallıqlarını ifadə edən ekzotizmlər olaraq qalır. İspan dilindən alınma sözlər müxtəlif tematik yönümlü sözlərdir, buna görə də onları semantik əsasda təsnif etmək üçün bir cəhd etdik:

1) "Ətrafdakı dünya" adlı semantik sahə.

Bu sahə 79 sözdən ibarətdir və digər semantik sahələr arasında ən genişdir. Bu bölməyə "Bitkilər" (*avocado, maize*), "Heyvanlar" (*alpaca* - "alpaka", *cockroach* - "hamamböcəyi"), "təbii hadisələr" (*hurricane* - "qasırğa", *pampero*), "Növlər və maddələr" (*carmine* - "karmin", *zaratite* - "zaratit") leksik-semantik qruplarından olan sözlər daxildir. Lakin bu sözlərin bir çoxu bioloji və coğrafi terminlər olduğu üçün adi dil daşıyıcıları tərəfindən istifadə olunmur və bu səbəbdən yalnız müəyyən peşələrin dar bir dairəsi tərəfindən istifadə olunur.

2) "İspaniya və Latın Amerikasının mədəniyyəti" adlı semantik sahə.

Bu semantik sahəyə "mətbəx" (*burrito, paella*), "Musiqi" (*castanets, guitar*), "rəqs" (*flamenco, salsa*), "oyunlar və ənənələr" (*corrida* - "öküz döyüşü", *rodeo*) mövzusunda 40 söz daxildir.

İspan mədəniyyətinin elementlərinin müasir dünyada getdikcə populyarlaşması səbəbindən bu qrupdan olan alınmalar ingilis dilində ən çox mənimlənilir.

3) "İnsan fəaliyyəti" semantik sahəsi.

Bu bölməyə insan hüquqları fəaliyyəti (*alcalde, infante*), iqtisadiyyat (*peso, real*), hüquq (*garrote, vigilante* - "ayıq"), hərbi işlər (*grenade, guerilla* - "partizan dəstəsi") və ticarət (*contraband* - "qaçaqmalçılıq") fəaliyyətləri ilə əlaqəli 35 ispan dilindən alınmalar daxildir. Ancaq bu sözlərin əksəriyyəti yalnız təmtəraqlı üsluba aid mənbələrdə olan tarixizimlərdir.

4) "Həyat" semantik sahəsi.

Bu semantik sahənin 26 alınma vahidi "kafeterya" (*cafeteria, ranch*), "geyim və tekstil" (*poncho, sombrero*) və "qurğular" (*lasso, machete*) leksik-semantik qruplarına aiddir və aşağı istifadə tezliyi ilə xarakterizə olunur.

5) "insan" semantik sahəsi.

Bu semantik qrup insana subyektiv qiymətləndirmə verən 24 sözdən ibarətdir (*amigo* - dost, *bravado* - cəsur), onu obyektiv fiziki xüsusiyyətlər (*mulatto, sambo*) və sosial vəziyyəti (*majordomo*) baxımından təsvir edir.

Təhlil müxtəlif semantik sahələrinə aid ispan alınmalarının faiz nisbətini müəyyənləşdirdi, ümumi lüğətin 39% - nin "ətraf aləm" semantik sahəsindən sözlər, 20% - i "İspaniya və Latin Amerikası mədəniyyəti", 18% - i "insan fəaliyyəti", 12% - i "həyat", 11% - i "insan" semantik sahəsindən sözlər təşkil etdi.

Bundan əlavə, tədqiqat zamanı fərziyyə irəli sürüldü ki, ispan dilindən alınma sözlərinin əksəriyyəti dolayı yolla ingilis dilinə daxil oldu (*Oxford English Dictionary*). Bu o deməkdir ki, ispan dili sadəcə bir ötürmə kanalı idi və sözlərin özləri köklərini başqa mənbələrdən götürürlər.

Həqiqətən, *Online Etymology Dictionary* [8] onlayn resursuna müraciət edərkən seçilmiş sözlərin çoxunun etimoloji cəhətdən ispan mənşəli olmadığını gördük. Ancaq daha dəqiq tədqiqat nəticələri üçün başqa bir saytdan da istifadə etdik - *dictionary.com*, bu saytda ingilis sözünün etimologiyası haqqında qısa məlumat əldə etmək olar.

Hər iki internet mənbəyini araşdırdıqdan sonra ispan dilindən olan alınma sözlərinin əksəriyyətinin latın dilindən gəldiyini müəyyən etdik. Beləliklə, bu tipli 31 alınma vahidi tapıldı, bunlar arasında: *armada, indigo, oregano, patio* - "içəri həyat", *plaza* - "bazar meydanı". Bundan əlavə, müsəlman hakimiyyəti dövründə İspaniya ərazisində geniş istifadə olunan ərəb dilindən 9 alınma söz qeyd olundu. Bu dil mənbəyindən gələn sözlərə aşağıdakılar daxildir: *adobe* - "ciy, bişməmiş kərpic", *alfalfa* - "yonca", *lime* - əhəng, cökə ağacı; *merino* - merinos, *tuna* - "ton balığı". Ancaq ümumiyyətlə, bu dillərdən gələn sözlər gündəlik nitqdə populyar deyil və Amerikanın yerli xalqlarının dillərindən və ləhcələrindən götürülmüş sözlərə, əsasən dünyada istifadə olunan bitkiləri ifadə edən sözlərə daha çox üstünlük verilir.

Beləliklə, ingilis dilində ekvivalentlərin olmaması və digər dillərdə geniş yayılmış və istifadə olunan termin və obyektlərin adlandırılması ehtiyacından qaynaqlanan alınma sözlər var. Buna baxmayaraq, sözün müasir cəmiyyətdə populyarlığından qaynaqlanan alınma sözlər var ki, bu da dilin özündə eyni mənalı bir neçə orijinal söz olsa da, onları beynəlmiləl halına gətirir. Başqa bir mübahisəli məsələ assimilyasiya olunmuş alınma sözləridir. Bu sözlər yazılışını, morfologiyasını dəyişdirir və dilin eyni mənalı yeni sözləri olur. Bu yaradıcılıq dili parlaq edir, eyni zamanda bu sözlər orijinal terminləri əvəz edir. Assimilyasiya prosesi kifayət qədər öyrənilməyib və başqa bir dildən alınmanın səbəbləri barədə dəqiq bir fikir vermək çətindir, çünki dildə bəzən eyni mənaya sahib orijinal sözlər var və ya öz mənbələrindən yeni ifadələr yaratmaq üçün vasitələri var.

Nəticə

Beləliklə, (nüfuzlu) dil daşıyıcıları arasında əhəmiyyətli purizm əhval-ruhiyyəsi yoxdursa, başqa bir mədəniyyətdən götürülmüş yeni anlayışların, donor dilinin daha çox tanınmasından asılı olaraq, alınma sözlər ilə ifadə olunma ehtimalı daha yüksəkdir. Donor dilində danışanların sayı çox azdırsa, yeni anlayışlar üçün yerli neologizmlərdən və mənə dəyişikliklərdən istifadə etmək ehtimalı daha yüksəkdir.

Yeni sözlər dilə daxil olur və bəzən onun ayrılmaz hissəsinə çevrilir. Bu, müxtəlif proseslərin təsiri altında formalaşan aktiv bir dəyişiklikdir. Dillərin zənginləşdirilməsi cəmiyyətin mədəni və mənəvi inkişafının zəruriliyi ilə izah edilə bilər. Alimlər hesab edirlər ki, alınma sözlər yalnız oxşar bir söz olmadıqda dilə daxil edilə bilər. İngilis dili beynəlxalq əməkdaşlığın əsas dili olmasına baxmayaraq ispan dilindən də təsirlənir. Bu, dillər arasındakı sıx əlaqələri göstərir və bu prosesin aktiv olduğunu və hər iki dildə bir çox yeni alınmaların olacağını göstərir.

Bu tədqiqat həm nəzəri, həm də praktik əhəmiyyətə malikdir. Məqalə alınmaların istifadəsi və ingilis dilindəki mənalardan bir çox nümunəsini ehtiva edir. Bəzi xüsusi sözlər alınma prosesinin çox canlı və yaradıcı olduğunu göstərir. Bu məlumatlar alınma proseslərini öyrənən dilçilər, terminologiya ilə əlaqəli mütəxəssisləri üçün maraqlı ola bilər.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Clyne, Michael. Dynamics of language contact. Cambridge: Cambridge University Press. 2003.282p.
2. Haspelmath M., Tadmor U. Loanwords in the World's Languages. Comparative Handbook. Berlin: De Gruyter Mouton, 2009, 1102 p.
3. Haspelmath M., Tadmor U. *World Loanword Database*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. (Available online at <http://wold.lid.org>, accessed on 02-23-2019).
4. Ismagilova, A., & Palutina, O. Mutual Word Borrowings between the English and the Spanish Languages. Journal of History Culture and Art Research, 2017, №6(4), p.571-579.
5. Myers-Scotton, Carol. Duelling languages: Grammatical structure in codeswitching. Oxford: Clarendon. 1993.263 p.
6. Myers-Scotton, Carol. Contact linguistics: Bilingual encounters and grammatical outcomes. Oxford: Oxford University Press. 2002. 342p.
7. Myers-Scotton, Carol. Multiple voices: An introduction to bilingualism. Malden, MA: Blackwell. 2006.457p.
8. Online Etymology Dictionary. 2016. Available from: <http://www.dictionary.com>
9. Palutina, O. G. Conceptual structure of SLAVA/FAME/RUHM in Russian, American and German consciousness. Journal of Sustainable Development, 2015, №8(5), p.251-254.
10. Takhtarova, S. S. & Shigapova, F. F. (). Changes of connotation in borrowings. Journal of Sustainable Development, 2015, №8(5), p.40-48.
11. The Oxford English Dictionary (OED3). Third edition. 2000–2013. Ed. J. A. Simpson; 2013. Ed. M. Proffitt. Oxford: Clarendon Press. Online at: <http://dictionary.oed.com> or <http://www.oed.com/>, accessed on 06-29-2020
12. Thomason, Sarah Grey & Kaufman, Terence. Language contact, creolization, and genetic linguistics. Berkeley: University of California Press. 1988. 411p. <https://pdf.tips/language-contact-creolization-and-genetic-linguistics.html>
13. Voronina, E. B. & Ismagilova, A. R. The influence of foreign borrowings in business and tourist vocabulary on student's LSP learning. Journal of Organizational Culture, Communications and Conflict, 2016, № 20 (Special Issue), p.32-37.

Açar sözlər: alınmanın əsas və mədəni növləri, ingilis dili, ispan dili, qloballaşma, beynəlxalq əməkdaşlıq, mədəni irs.

Ключевые слова: основные и культурные виды заимствований, английский язык, испанский язык, глобализация, международное сотрудничество, культурное наследие.

Keywords: main and cultural types of borrowings, English, Spanish, globalization, international cooperation, cultural heritage.

Xülasə

Bütün dillər yeni anlayışları əks etdirən yeni sözlər yaratmaq üçün kifayət qədər yaradıcı mənbələrə malikdir. Yeni anlayışlarla birlikdə yeni sözlərin alınması (mədəni alınma) və prestij/nüfuz səbəbindən sözlərin alınması (alınmanın əsas növü) ləksik alınmanın iki ən vacib səbəbidir.

İlk baxışdan mədəni alınmanın izahı çətin deyil və bu cür alınmalara "zəruri alınma sözlər" də deyilir. Ancaq alınma prosesində məcburi bir şey yoxdur. Alınma prosesə (və onun nəticəsi olan alınma sözlərə) mədəni müqavimət *purizm* adlanır.

Prestij dil dəyişikliyi üçün əsas amildir. Danışq tərzimiz (və ya yazmağımız) yalnız çatdırmaq istədiyimiz fikirlərlə deyil, həm də başqalarına vermək istədiyimiz təəssüratla və əlaqələndirmək istədiyimiz sosial eynilik növü ilə müəyyən edilir. Məqalədə bilinçsiz şərəitində söz əvəzədiciləri və alınma sözləri fərqləndirmək üçün meyarlar da qeyd edilir.

Məqalə həmçinin ingilis dilində ispan dilindən ləksik alınma probleminə həsr edilmişdir. Məqalənin məqsədi ingilis dilində sözlərin alınması prosesində yeni tendensiyaları araşdırmaqdır. İngilis dili dünyanın ən çox danışılan dillərindən biridir və bu dil fərqli millətlərin ana dilidir. İngilis dili digər dillər ilə yanaşı ispan dilindən də sözlər almışdır. Dillərin qarşılıqlı zənginləşdirilməsi dillərin tədrisi prosesini özünəməxsus edir və bu, dillərin beynəlxalq əməkdaşlığın əsas mənbəyi olduğu müasir qloballaşma prosesində vacibdir. Məqalədə bu problemin öyrənilməsinə həsr olunmuş həm nəzəri, həm də praktik materiallar var.

Резюме:

Все языки имеют достаточно творческих ресурсов для создания новых слов, отражающих новые понятия. Заимствование новых слов вместе с новыми понятиями (культурное заимствование) и лексическое заимствование из-за престижа (основной тип заимствования) являются двумя наиболее важными причинами лексического заимствования.

Объяснение культурных заимствований на первый взгляд несложное, и такие приобретения еще называют "необходимыми заимствованными словами". Но в процессе заимствования нет ничего обязательного. Культурное сопротивление процессу заимствования (и заимствованным словам, которые являются его результатом) называется пуризмом.

Престиж-ключевой фактор изменения языка. То, как мы говорим (или пишем), определяется не только идеями, которые мы хотим передать, но и впечатлением, которое мы хотим передать другим, и типом социальной идентичности, которую мы хотим передать. В статье также отмечены критерии различения слов-заменителей и заимствованных слов в условиях билингвизма.

Статья также посвящена проблеме лексического заимствования из испанского в английском языке. Цель статьи - изучить новые тенденции в процессе заимствования слов в английском языке. Английский - один из самых распространенных языков в мире, и этот язык является родным для разных народов. Английский заимствовал слова из испанского, а также из других языков. Взаимное обогащение языков делает процесс обучения языкам уникальным, и это важно в современном процессе глобализации, где языки являются основным источником международного сотрудничества. Статья содержит как теоретические, так и практические материалы, посвященные изучению данной проблемы.

Summary

All languages have enough creative resources to create new words that reflect new concepts. Borrowing new words together with new concepts (cultural borrowing) and lexical borrowing due to prestige (the main type of borrowing) are the two most important reasons for lexical borrowing.

The explanation of cultural borrowings is at first glance simple, and such acquisitions are also called "necessary borrowed words". But there is nothing obligatory in the process of borrowing. Cultural resistance to the borrowing process (and the borrowed words that result from it) is called purism.

Prestige is a key factor in language change. The way we speak (or write) is determined not only by the ideas we want to convey, but also by the impression we want to convey to others and the type of social identity we want to convey. The article also notes the criteria for distinguishing between substitute words and borrowed words in the conditions of bilingualism.

The article is also devoted to the problem of lexical borrowing from Spanish in English. The purpose of the article is to study new trends in the process of borrowing words in the English language. English is one of the most widely spoken languages in the world, and this language is native to different peoples. English borrowed words from Spanish, as well as from other languages. The mutual enrichment of languages makes the language learning process unique, and this is important in the modern process of globalization, where languages are the main source of international cooperation. The article contains both theoretical and practical materials devoted to the study of this problem.

RƏYÇİ: dos. L.Ələkbərova